

Питање Скадра у Првом балканском рату

У току Првог балканског рата Европа се два пута наша пред сружаним сукобом: први пут, у питању избијања српске војске на Јадранско Море код Драча и Љеша и други пут, у питању припадности Скадра Црној Гори. У оба случаја Аустро-Угарска је тражила повод за изазивање свјетског рата. Што он тада није почео има се приписати недовољној спремности за рат других империјалистичких сила. Оне су уз цијену многих попуштања и уступака на рачун Србије и Црне Горе, успијевале да сачувају још за коју годину европски мир који им је био потребан ради потпуне спреме за рат.

Европа је била убијеђена да ће Турска тући балканске савезнике. Од тога је страховала и Русија па је радо прихватила тезу о територијалној непромјењљивости послје рата. Због тога су успјеси балканских савезника, и то веома брзи, изазвали уз изненађење и бригу код европских сила како да се према новоствореном стању на Балкану подеси држање. То је учинило те су се оне подијелиле на двоје. Једне су, Русија, Француска и Енглеска, благонаклоно пратиле успјехе балканских савезника; друге, Аустро-Угарска, Италија и Њемачка, видјеле су да им ти успјеси кваре освајачке тежње. Међу овим посљедњим највише је Аустро-Угарска била погођена и то специјално успјесима Србије и Црне Горе. Они су за њу постали тако оштра стварност да су реметили не само унутрашње спокојство ове старе феудално-капиталистичке монархије, него су директно погађали њене традиционалне освајачке планове на Балкану. Опасност се појачавала и чињеницом да су ове двије словенске државице биле под моћним утицајем империјалистичке политике царске Русије, која се за превласт на Балкану одавна сукобљавала са аустријском. Потребно је, дакле, било за Аустро-Угарску да отклони ову опасност, тј. да сузбије јачање и територијално ширење ове двије словенске државице. У том циљу она развија живу политичку и дипломатску дјелатност, а не преза ни од ратних припрема и отворене пријетње ратном интервенцијом.

Прва њена таква акција, оштријег замаха, била је уперена против Србије и њеног изласка у новембру 1912 године на Јадранско Море. Србија је рачунала на помоћ Русије. Међутим, Русија се плашила рата, јер је знала да за Аустро-Угарску значи Јадранско Море оно што за њу Црно Море, а изнад свега плашила се револу-

ције па је савјетовала Србију на попуштање. Њен министар спољних послова, Сазонов, каже у инструкцијама руском посланику у Београду, Хартвигу, између осталог, и ово: »нека нас Срби не доведу у мучан положај да их се морамо одрећи«, а српском посланику у Петрограду вели: »яко и даље будете тражили Драч изгубићете и Београд. Пазите! У Бечу су изгубили главу«. ¹⁾ Француска и Енглеска придружују се савјетима Русије. Овим је први проблем срећно ријешен, али је други, скадарско питање, пријетио да зада цијелој Европи многе тешкоће.

Црногорска војска задржана је, послје успјеха на другим странама, код Скадра у свом ослободилачком походу против турског феудализма. Аустро-Угарска никако није жељела да Скадар припадне Црној Гори, него га је намијенила будућој албанској држави. Она је сматрала да је сада дошао најпогоднији моменат за стварање ове државе. У плановима њене дипломатије ова је идеја одавно сазријевала. Она се њом први пут заинтересовала у доба њена министра спољних послова грофа Андрашија, веома окретна и заинтересована државника за балканска питања, онда када је за вријеме Берлинског конгреса основана Албанска лига. Питање је затим оживљено при посјети аустриског цара руском 1897 године, а њиме ће се позабавити и гроф Ерентал, такође министар спољних послова Аустро-Угарске. У бурним данима припремања балканског савеза, онда када је европска дипломатија настојавала да очигледну ратну опасност отклони разним предлозима, дошао је и предлог аустро-угарског министра спољних послова грофа Бертолда, по коме је Турску требало тако реформисати како би се створила једна велика албанска аутономна држава. Сада, у балканском рату, који је вођен под паролом: Балкан балканским народима, сматрала је Аустро-Угарска да ту парола треба примјенити и на албански народ и дати му самосталну државу. Сасвим је јасно да ова њена брига није потицала из љубави за албански народ нити из тежње да се оствари начело националитета. У питању су били њени интереси и изглед да новостворена албанска држава постане експонент њене политике на Балкану. Брига за албански народ била јој је посљедња по реду, а начело народности, које није спроводила ни у својој властитој држави, била је само једна савремена обмањивачка парола.

Упоредо са идејом о стварању албанске државе, развило се гледиште код великих европских сила да рат на Балкану треба завршити тим прије што је предлог за примирје потекао од потучене Турске. Преговори о примирју поведени су у Лондону истовремено са сазивом конференције амбасадора великих сила за решавање насталих питања на Балкану. И пошто преговори о примирју између делегата савезничких земаља и Турске нијесу имали никаквог резултата, јер неке савезничке војске још нијесу биле

¹⁾ Д. Поповић, Борба за народно уједињење 1908—1915, Београд, стр. 100.

завршиле своје војне операције, конференција амбасадора, сазвана по сугестији Поенкареа а на иницијативу Едварда Греја, почела је засједавати. На сједници од 20 децембра донесена је одлука: »Ствара се аутономна Албанија под суверенитетом или сизеренством султана и под гаранцијом и контролом искључиво шест великих сила.«²⁾ Будућој држави одређиване су и границе у којима је предвиђен и Скадар.

Вијест је брзо дошла до Цетиња и изазвала је велико узбуђење. Нешто доцније, 25 јануара 1913, јавља владар Црне Горе свом делегату Мијушковићу у Лондону, да је из сигурног извора сазнао да је Скадар одређен Албанији.³⁾ Отада настаје упорна дипломатска борба између великих европских сила и Црне Горе. Ова мала држава сматра да су јој велике силе нанијеле тешку неправду. Збиља, зар ово није био акт чисте самовоље и право јачега над слабијим, кад рат балканских савезника против Турске није био завршен, кад је Скадар бранила турска војска и када албанске државе стварно није постојало? Узалуд је влада Црне Горе слала великим силама ноте, меморандуме и протесте; узалуд је код великих сила, њој наклоњених, тражила потпору. Али исто тако остали су узалудни и напори великих сила да Црну Гору одврате од даље борбе за Скадар. Црна Гора била је, несумњиво, свјесна значаја ове одлуке и вјероватно била је убијеђена у њену неопозивост, али њено ангажовање за Скадар, нарочито војне операције уз тешке жртве и створена психоза да Скадар мора бити црногорски, гонило је водеће кругове, у првом реду њеног владара, који је за ово питање везао свој и своје династије ауторитет, да у овом питању остане непоколебљив до крајњих граница. Црна Гора сматра да ће питање најбоље ријешити ако Скадар војнички освоји. Стога се појачавају ионако тешки напади на ову опсједнуту тврђаву. Најжешћи су били они у јануару 1913. Али су као и сви остали били безуспјешни: Скадар је био утврђен по свим правилима модерне фортификације, а бранила га је добро опремљена и командована војска. Због тога и због епског борбенст елана, неустрашивости и потпуног самопрегора црногорског борца, који се упуштао у борбу недовољно припремљен од стране старешинског кадра за модерно ратовање, Црногорци су трпјели тако огромне губитке⁴⁾ да је то изазвало запрепашћење. Чак се говорило о злочинству у вођењу ових напада.⁵⁾ Краљ Црне Горе не штеди животе Црногораца. Он 5 јануара 1913 у инструкцијама свом делегату у Лондону између осталог каже: »Ми смо ријешили, да све преврнемо, ако нам се он (тј. Скадар) оспори. . . да за њ до посљедњег погинемо. Ово поновите посланицима Русије, Француске, Италије

²⁾ Д. Поповић, *op. cit.*, стр. 104.

³⁾ Балкански рат — »Записи«, књ. XIV, стр. 51—52.

⁴⁾ Краљ јавља Поповићу у Лондон 7/20—II да је изгубљено на Тарабошу и Бардањолту око 5.000 мртвих и рањених. »Записи« XIV, стр. 245.

⁵⁾ Д. Туцовић, Србија и Албанија, стр. 126. — Београд, 1945.

и кажите Греју.«⁶⁾ Међутим, остало је још Црногораца у животи, и краљ Никола је у једном телефонском разговору са командантом Мартиновићем, који му је дао извјештај о губицима послје напада од 27 јануара, рекао да би му жао било али да се не би огребао да чује за његову и за смрт свога сина Мирка.⁷⁾

Тежак положај Црногораца погоршавала је стално Аустро-Угарска на разне начине. Она је, изгледа, била у тајним везама са опседнутом турском војском. То се закључује из једног обавјештења које је црногорско Министарство унутрашњих дјела послало Министарству војном, а у коме се, између осталог, каже: »да су аустро-угарске војне власти 26 марта 1913 године у два сахата по поноћи упућивале Скадру телеграфске знаке помоћу оптичког телеграфа и то са наше пограничне територије са највишег виса изнад села Подгори у Црмници.«⁸⁾ Она се служи и најобичнијим провокаторским испадима. Њен војни аташе на Цетињу, Хупка, безобзирно крши наређење црногорске владе о преласку границе и само захваљујући присебности црногорског стражара избјегнута је употреба оружја. Црногорска влада упутио је и поводом овога протестну ноту аустро-угарском посланику на Цетињу 9 априла 1913 године.⁹⁾ Она интригира и по питању заштите цивилног становништва и особља страних конзулата у Скадру, али црногорска влада и ово питање решава у духу међународних конвенција.¹⁰⁾ Њена штампа развија бјесомучну кампању пуну лажи и клевета на рачун Црногораца. Њој достојно одговара наша штампа и штампа нама наклоњених држава у Европи, у првом реду Србије и Русије. И у самој Аустро-Угарској напредна штампа наших народа са симпатијама прати борбу Црногораца. Навешћемо само један карактеристичан случај. »Ријечки Нови Лист«, »Пучка Слобода« из Сплита и неки други листови, објавили су вијест да се пала обратио Лондону, Берлину и Бечу молбом да се Скадар додијели Албанији, и пропратили је опширним коментаром против мрачњачке и антисловенске политике Ватикана.¹¹⁾ У име пале ову је вијест демантовао арцибискуп барски у цетињским листовима 1 фебруара 1913 (ст. кал) И још на разне друге начине настоји Аустро-Угарска да погорша положај у коме се Црна Гора налази. Њене ратне лађе појављују се у водама Црне Горе 12-25 јануара 1913; њени ратни бродови омогућавају турској крстарици »Хамидији« да прикривено уђе у Јадранско Море (извјештај од 15-28 марта 1913); њена војска при вршењу маневара прелази код Будве на црногорско земљиште 23-III (5-IV) 1913; њен конзул и њени делегати у међународној комисији за рас-

⁶⁾ Балкански рат. »Записи«, књ. XIII, стр. 360.

⁷⁾ Ibid. стр. 378.

⁸⁾ Прилог бр. 1.

⁹⁾ Прилози бр. 2, 3 и 4.

¹⁰⁾ Прилог бр. 5.

¹¹⁾ Прилози бр. 6, 7 и 8.

вјетљавање убистава свештеника Палића у Ђаковици (26-III - S-IV 1913) лонашају се охоло и веома необазриво.¹²⁾

Дипломатска затегнутост због Скадра нимало не попушта. Црна Гора од свог става никако не отступа, иако се због тога налази све више усамљена. Још 28 фебруара 1913 године послао је Сазонов Цетињу и Београду поруку: »није могуће добити Скадар за Црну Гору«, а 23 марта конференција амбасадора доноси одлуку да Скадар припадне Албанији. Србија, која је у овом питању била на страни Црне Горе, приклања се одлуци великих сила по савјету Русије и под оружаном пријетњом Аустро-Угарске, чији је мобилисани дио војске већ био на њеној граници. О свом промијењеном ставу Србија је обавијестила црногорску владу. Пашић шаље српском посланику на Цетињу 17-30 марта слиједећи брзојав: »Молим питајте Црну Гору, да ли је ријешена, да иде до сукоба са Аустро-Угарском због Скадра. Овдје на нашој граници А. Угарска је спремна за напад и ту скоро појачала је војску и привукла граници. Русија и остале пријатељске силе савјетују енергично и најозбиљније избјећи сукоб јер ће оне отказати сваку помоћ и у осталим питањима и оставити Црну Гору саму па ма какве посљедице потекле отуда за Краља. Питајте Црну Гору прима или посљедице на своју одговорност, ако буде приморана послати нових жртава да се повлачи? Ми смо казали своје гледиште раније. — Пашић.« На ово Црна Гора је одговорила: »Црна је Гора свјесна свих посљедица које стоје у вези са њеном непоколебљивом одлуком да одржи Скадар, и прима пуну одговорност за све евентуалности. Ма какве изјаве Русије и осталих пријатељских држава нијесу кадре поколебати Црну Гору у свом тврдом ријешењу да везује своју политичку егзистенцију за заузеће Скадра у којем ријешењу народ и Краљ сачињавају нераздвојну цјелину. У осталоме Црна Гора је увјерена да ће Србија у свакој прилици поступити у духу братских веза.«¹³⁾

Упорно држање краља Николе озлоједило је и саму руску владу. Нерасположен је јако и Сазонов. Он ће једном приликом изјавити да краљ Никола хоће да упали пожар свјетског рата како би спржио кајгану.¹⁴⁾ Али руско јавно мњење изражава наклоност према Црној Гори у уличним манифестацијама Петрограда, које сузбија царска полиција. Упорност Црне Горе осуђују велике силе, јер у томе виде не само свој неуспјех у овом дипломатском сукобу са овом малом државом, него и могућност да се из њега развије општи сукоб. Аустро-Угарска је већ била припремила копнене и поморске снаге око Црне Горе за заштиту својих интереса. Русија се поплашила једностране аустро-угарске акције, па је Сазонов предложио 24 марта да у поморским демонстрацијама

¹²⁾ Прилози бр. 9, 10, 11, 12, 13 и 14.

¹³⁾ Цетињски архив. Акта црногор. Мин. иностр. дјела. Копије акта без ознаке.

¹⁴⁾ Потемкин, Историја дипломатије, II, стр. 201, Београд 1949.

уз аустро-угарску флоту учествује и флота Француске и Билгеске. Овдје ће бити зачетак међународне блокаде црногорске обале. Пошто је ратна опасност постала озбиљна, а да би се отклонила свака помисао да Русија подржава Црну Гору у њеним неотступним захтјевима, то је цар Никола изјавио енглеском амбасадору у Петрограду, да је Русија, вјерна својим историским традицијама, помагала захтјеве балканских држава, али да неће да ратује против Њемачке и Аустро-Угарске »због једне бедне албанске вароши«, због Скадра. Он телеграфише 7 априла краљу Николи и категоричким тоном тражи од њега да не чини узалудне жртве и да повуче војску са Скадра.¹⁵⁾ Тих дана Русија је захтјевала и од Србије да повуче војску од Скадра, која је тек била дошла да помогне Црногорцима. Она је то урадила опет из страха од аустро-угарске ратне интервенције. Веома тешка срца, Србија се и овога пута покорила вољи великих сила и наредила 8 априла својој војсци, да не ступа у акцију. Ово је тешко разочарало Црногорце, али их није деморалисало. Они су истога дана замијенили српску војску у напуштеним положајима и наставили опсаду Скадра сами, а њихова влада, објашњава насталу ситуацију овако: »Савезничка војска наше братске Србије добила је наредбу да се повуче испред Скадра. Одговорни фактори у Србији правдају тај свој поступак да су морали попустити усљед притиска из Петрограда. Руска дипломатија свима силама и свима путовима настојава да Скадар истргне из руку црногорских. Али нека буде знано свакоме да ће Црна Гора и ако сама остати и даље на бојном попришту и у питању Скадра неће никада ни зашто попустити. Она је свјесна да умире без Скадра, умријеће, али само у крвавој борби вјерна својој прошлости и својим идеалима.«¹⁶⁾ А иностраној штампи, која је већ увелико писала да ће Црногорци, остављени сами, ускоро напустити опсаду Скадра, дат је овај комунике: »Вијести, које до носе стране новине, да ће Црна Гора усљед повлачења србијанских савезничких трупа, попустити у питању Скадра, потпуно су неосноване. Црна Гора и ако је напуштена од свакога, она је свјесна своје славне прошлости и својих идеала, и она ће у борби истрајати. Могуће је да ће Црна Гора подлећи јачој сили, али никада нечасним путем који јој намеће европска дипломатија, него само крвљу, јер Црна Гора у петвјековном мраку балканском није живјела од наклоности европске дипломатије, пошто је увијек била пасторче исте, него проливеном крвљу својих најбољих синова. Црна Гора иначе мре за Скадар, она ће и да изумре, али само славно.«¹⁷⁾

Усамљеност Црне Горе била је потпуна: с једне стране, борба са Турском; с друге, опасност од оружане акције Аустро-Угарске;

¹⁵⁾ Д. Поповић, *op. cit.*, стр. 124.

¹⁶⁾ Цетињски архив. — Акта Мин. иностр. дјела. — Концепт без никакве ознаке и датума.

¹⁷⁾ У продужетку овог комуникаа написано је: »Да се овај комунике по наредби г. Министра Пламенца упуту од ријечи до ријечи од стране нашег

с треће, напуштена политички и дипломатски од држава које су јој дотле биле наклоњене. Најзад, дошла је с четврте стране нова опасност: блокада црногорске обале од Бара до ушћа Дрима од стране међународне ратне флоте, а на основу одлуке конференције амбасадора у Лондону од 27 марта 1913. Ово је било посљедње средство да се Црна Гора примора на поштовање одлука великих сила. У блокади није учествовала Русија, али је дала пристанак на њу. Чим је међународна флота стигла, упутио је њен командант, енглески вицеадмирал Сесил Берне, са свог командног ратног брода »Краљ Едуард VII« званично саопштење команданту Приморског кора о блокади 10 априла (23 марта ст. к.), на коју је црногорска влада одговорила да неће напустити своје досадашње држање.¹⁸⁾ Истога дана доставио је црногорској влади ноту гроф Салис, изванредни изасланик и опуномоћени министар Енглеске при црногорском двору, ноту у којој се износи да је блокада црногорске обале отпочела 10 априла почев од 8 часова ујутру зато што се црногорска влада није хтјела покорити одлуци великих сила да напусти Скадар.¹⁹⁾ Блокирана Црна Гора била је од Европе осуђена на економско изумирање. Она се због тога обраћа Србији за помоћ у исхрани.²⁰⁾ Међутим, баш у овом најтежем моменту имали су они најмање воље да га напусте: отсјечен већ дуже од сваке комуникације, притијешњен и бомбардован, измучен гладу и незадовољством у војсци, Скадар је преживљавао посљедње дане стпора. Предаја се само очекивала. Њу је навијестила црногорска влада својим делегатима у Лондону 9-22 априла овим телеграмом: »Изгледа нам несумњиво да ће нам командант Скадра сјутра предати варош. Турске трупе излазе под оружјем и са прљагом слободно. Засад ову вијест чувајте за вас.«²¹⁾ Заиста, сјутрадан 10-23 априла он је капитулирао. Његов командант Есад Паша послао је у Цариград свом министру војном, преко црногорске телеграфске службе, овај телеграм: Пошто је исхрана у опкољеној тврђави потпуно исцрпљена, морао сам отпочети 10 априла 1329 са евакуацијом утврђених положаја и предати утврђени град под посебним условима главном заповједнику црногорске војске, задржавајући регуларне трупе, сву муницију и брзометне брдске и пољске топове. Спреман сам за одлазак у правцу Љеша и Тиране. Командант корпуса Есад.«²²⁾ Истога дана међународна флота продрнула је блокаду обале до Драча.²³⁾

пресбиоа Српском пресбируу и осталим страним агенцијама и да се дадне новинарима и г. Минићу да и он са његове стране исто пошље. — С. Рамадановић, I—IV—1913. — Цетињски архив. — Акта Министарства Иностраних Дјела. Писањом машином откуцан на француском језику.

¹⁸⁾ Оба документа објавио је генерал Ж. Павловић у својој књизи »Опсада Скадра«, стр. 182 и 204.

¹⁹⁾ Прилози бр. 15 и 16.

²⁰⁾ Прилог бр. 17.

²¹⁾ Балкански рат. — »Записи«, књ. XV, стр. 240.

²²⁾ Прилог бр. 18.

²³⁾ Прилог бр. 19.

Уз највеће одушевљење, које је било јавно манифестовано и код свих словенских народа, Црногорци су ушли у Скадар пркосећи вољи читаве Европе. Одмах су успостављене војне и грађанске власти, које су пружиле брзу помоћ измученом становништву, а посебну пажњу показале су према конзуларном особљу страних сила и тиме умириле бригу дипломатских претставника великих сила на Цетињу.²⁴⁾ Карактеристично је да је одмах потом основана у Скадру филијала Црногорске народне банке у чији су управни одбор ушли богати скадарски трговци.²⁵⁾

Капитулацијом, питање Скадра није ријешено. Оно је само ушло у своју посљедњу и завршну фазу, тежу за Црногорце без сумње него што је била фаза опсаде и тешких губитака. Требало је, по неумитној одлуци великих сила, да Црногорци евакуирају град и предаду га команданту међународне флоте. То траже претставници великих сила на Цетињу колективном нотом 27 априла²⁶⁾ на што црногорска влада, узимајући за изговор православни Ускрс, одуговлачи да да одговор и упућује га тек 17-30 априла.²⁷⁾ Опет се ствара око Црне Горе тешка атмосфера. Ратна опасност поново пријети. Пашић моли црногорску владу да евакуише Скадар у интересу цијелог српства и каже: »Жртва је тешка али се мора поднијети кад је сва Европа тражи.«²⁸⁾ а српска влада то исто чини.²⁹⁾ Уз то енглески посланик предаје краљу Николи савјет лорда Греја да неодложно преда Скадар међународној флоти³⁰⁾ који код Ж. Павловића има овај садржај: »Саопштите Њ. В. Краљу да је на данашњој конференцији амбасадора решено, да се на првој међународној конференцији, која ће бити у понедељак, ставе Аустро-Угарској одрешене руке, да сретствима која за сходно нађе, примора Црну Гору да поштује одлуке Европе.«³¹⁾ Аустро-Угарска 3 маја проглашава опсадно стање у Босни и Херцеговини и пријети војном акцијом. С њом је сагласна и Италија. Црногорска влада била је ових дана у изузетно тешком положају. Стога је сазван крунски савјет. Краљ Никола је на крају попустио. Влада је дала оставку и образована нова. Послије овога он је преко енглеског посланика на Цетињу упутио 8-V (по н. к.) Едварду Греју слиједећи телеграм: »Моја влада у својој ноти од 30 априла изложила је разлоге свога држања у скадарском питању. Оно је држање било надахнуто незастаривим начелима правиче. Ја још једном потврђујем са мојим народом наше право освећено историјом и освајањем. Моје достојанство као и достојанство мога народа не дозвољавају ми, да се подвргнем једностраним пријетњама (som-

²⁴⁾ Прилог бр. 20.

²⁵⁾ »Глас Црногорца« од 4—V—1913 г.

²⁶⁾ Ње нема у актима Црногор. Министар. Иностр. Дјела.

²⁷⁾ Прилог бр. 21.

²⁸⁾ Д. Поповић, *op. cit.*, стр. 127.

²⁹⁾ Прилог бр. 22.

³⁰⁾ Прилог бр. 23.

³¹⁾ *Op. cit.* стр. 203.

mations) па зато предајем судбину града Скадра у руке Великих Сила.«³²⁾ На то су велике силе, преко својих посланика, изразиле 9 маја задовољство црногорској влади због донесене одлуке.³³⁾ Потом се одвијала акција за евакуацију. Од црногорске стране одређен је цивилни гувернер Скадра, Петар Пламенац, да изврши евакуацију. Он је о томе добио прецизне инструкције, које су достављене и заинтересованим силама.³⁴⁾ Уговор о евакуацији сачињен је на енглеском ратном броду »Краљ Едвард VII« у Сан Ђовани ди Медуа 26 априла односно 9 маја. Потписали су га сви претставници блокадне флоте, а у име Црне Горе њен опуномоћеник Пламенац.³⁵⁾ На основу уговора црногорска војска је напустила Скадар 1, односно 14 маја (по н. к.) у 2 сата послје подне. Истодобно у њега је ушао међународни одред који је на ратним бродовима био спреман за то. Предају града обавио је војни гувернер Скадра, бригадир Јово Бећир. У тренутку предаје Бећир је команданту међународне флоте Сесил Бернеу, рекао: »Господине Адмирале, завидим срећи мојега претходника, јуначког бранисца Скадра Есад Паше, који је оружјем у руци до посљедњег часа могао да брани ову тврђаву, овај примјер достојан чуђења. Слједио бих му и ја, макар и против воље и жеља мојега Врховног Команданта, да је која усамљена војска покушала да нам отме ово мјесто тако нам драго, за које смо везани историском прошлoшћу и побједоносним заузећем од стране наших трупа. Али моја је судбина сасвијем друкчија од Есад-пашине, јер попуштам, не оружјем у руци, већ под притиском уједињених Великих сила. Предајући Вам управу ове вароши, налазим у овоме за мене жалосном тренутку једину утјеху, што Скадар предајем сину племенитог енглеског народа, вама господине адмирале, пун увјерења и наде, да ви никада нећете допустити, да велики број гробова наших јунака, погинулих на утврђеним положајима ове вароши, буду и од кога оскрнављени.« Адмирал је одговорио Бећиру: нека буде увјерен да ће гробови црногорских јунака бити поштовани и да никоме неће допустити да их оскрнави.³⁶⁾ Као завршни чин у овом тако тешком питању била је нота грофа Салиса, енглеског посланика на Цетињу, 14 маја (н. к.) којом се обавјештава влада Црне Горе да је од тога дана у два часа послје подне дигнута блокада црногорске обале³⁷⁾ Пошто је флота обавила свој зада-

³²⁾ »Глас Црногорца« од 25—IV—1913 (ст. к.).

³³⁾ Прилог бр. 24.

³⁴⁾ Прилог 25 и 26.

³⁵⁾ Прилог бр. 27. Оригинал уговора чува се у Цетињском архиву. — Акта иностр. дјела. Иначе он је у франц. оригиналу објављен у збирци. G. F. Martens: *Nouveau Recueil général de Traités et autres actes relatifs aux rapports de droit International. Troisième série. Tome IX, p. 648—9*, а на српском објавио га је генерал Ж. Павловић у поменутој књизи.

³⁶⁾ »Глас Црногорца«, 4 мај 1913.

³⁷⁾ Прилог бр. 28.

так у Скадру је остао међународни војни деташман од близу 3000 војника под командом енглеског пуковника Филипса.

По уговору о капитулацији остао је у Скадру и околини један мали број црногорских војника да изврши пренос ратног материјала. И ови Црногорци су сметали Аустро-Угарској, те она протура ријести да Црногорци не мисле напуштати Албанију. Црногорска влада упутила је преставницима великих сила на Цетињу протестну ноту против ових злонамјерних вијести и подвукла да ће и последњи црногорски војник напустити Албанију 2 односно 15 јула.³⁸⁾ Француски посланик Деларос-Верне захвалио црногорској влади на овој ноти.³⁹⁾

У току ове дипломатске борбе постављало се питање компензације Црној Гори за Скадар. У почетку још, Аустро-Угарска нуди Црној Гори Скадар у замјену за Љовћен, што је с гнушањем и категорички одбијено. Доцније, при одређивању граница будуће Албаније расправљало се о Таковици, Дебру и Скадру. Српска влада опомиње руску дипломатију да нико у Србији неће допустити да Дебар и Таковица припадну Албанији.⁴⁰⁾ Црна Гора, опет, хоће Скадар. Њен владар у телеграму од 6/19—IV—1913 каже свом делегату у Лондону: »Тражите да се град Таковица преда Албанији, а Скадар са територијом нама.«⁴¹⁾ Међутим, ствар је ријешена: »Таковица је добијена, али под условом да Скадар — на ком је бечка влада — као на центру своје сфере интереса у Албанији, највише настојавала — припадне Албанији.«⁴²⁾ Српска влада преко свог посланика на Цетињу Гавриловића савјетује 17/30—IV »да је мудро примити компензације и не тјерати ствар до сукоба, јер ће тада отпасти компензација и биће употребљене строжије мјере. Као компензацију треба тражити територију до ушћа Дрима, и на сјеверу област Кастрата и Климената с тим да се трвђаве сруше.«⁴³⁾ Поред територијалних, велике силе су износиле могућност и новчаних компензација. Учињено је то с планом јер Црна Гора, истрошена у рату а и иначе сиромашна, била је у тешком финансиском положају. Тражени зајам код лондонских и париских финансиских кругова није добијен. Предлог новчане накнаде за Скадар долази у оваквој ситуацији као веома повољив мамац. О овоме владар Црне Горе даје 1/14 априла ово карактеристично упутство својим делегатима у Лондону: »... Односно новчане накнаде категорички изјавите да ми ту накнаду под видом накнаде за отету нам територију и Скадар не бисмо могли никако примити, јер би то било покрај неправде нам Европом учињене, једно изругивање наше сиромаштине и наше највеће благо, част

³⁸⁾ Прилог бр. 29.

³⁹⁾ Прилог бр. 30.

⁴⁰⁾ Д. Поповић, *op. cit.* стр. 112.

⁴¹⁾ Балкански рат. »Записи«, књ. XV, стр. 366.

⁴²⁾ Д. Поповић, *op. cit.*, стр. 114.

⁴³⁾ Цетињски архив. — Акта Министар. иностр. дјела, 17—IV—1913.

и образ, били би повријеђено. Једино бисмо примили новчану накнаду у виду ратне накнаде од Турске, а друго ништа.«⁴⁴⁾

* * *

Тако је најзад ријешено скадарско питање преко кога су европске силе ломиле дипломатска копља ради заштите и чувања својих завојевачких тежњи. Оне су заузимале позиције и учвршћивале се у њима ради међусобног обрачуна. Придобиле су за ту сврху и поједине народе. Црна Гора није могла остати ван тог изукрштаног круга интереса, али је у скадарском питању она изашла из њега и пошла самостално својом одређеном ослободилачком линијом. Лењин је оцијенио први балкански рат као праведан, као рат који је доносио ослобођење од турског феудализма. Уколико је Црна Гора разбијала ланце тог феудализма и на положајима око Скадра, утолико је њена борба била оправдана и ослободилачка. Ово је признато и на сам дан предаје Скадра Црногорцима, када је, по свједочењу секретара Есад Паше, родом Скадрнина, био поздрављен престолнаследник Данило, у име окупљених првака скадарских муслимана и католика, овим ријечима: »Дочекујемо Вас са задовољством и поздрављамо у Вама ослободиоца наше земље и ослобођење Албаније од турске власти.«⁴⁵⁾

При изради овог чланка послужили смо се цитираним дјелима, савременим цетињским новинама, објављеним документима прије рата у »Записима« и необјављеним материјалом црногорског Министарства иностраних дјела. Али друга грађа Цетињског архива, која није коришћена, и многобројна литература пропагандног и научног карактера као и новинарска кампања, на нашем и страним језицима, пружа драгоцјене могућности за обилнију и потпунију студију о скадарском питању. Грађу из Цетињског архива, којом смо се послужили за израду овог чланка, објавићемо у цјелости у идућем броју »Историских записа« и то редом по бројевима како смо их током чланка наводили.

А н д р и ј а Л а и н о в и ћ

⁴⁴⁾ Балкански рат. »Записи«, књ. XV, стр. 160.

⁴⁵⁾ M. S. Stavrou, *Etudes sur l'Albanie*. Paris. (Објављено прије рата без ознаке године).